

2009

Forslag til ny naturmangfoldlov – en innføring

Foto: MD / Kristian Buan

Miljøverndepartementet

15.04.2009

Naturmangfoldlovens virkeområde

Ivaretagelse av naturens mangfold i det marine miljøet er like viktig som på land. Samtidig er det nære økologiske sammenhenger mellom sjø og land. Ved fastsettelsen av lovens geografiske virkeområde i sjø har Regjeringen vurdert dette opp mot folkerettes regler og samfunnsmessige konsekvenser.

Regjeringen har valgt en struktur der lovens bestemmelser automatisk gjøres gjeldende på land og i sjø ut til grensen for sjøterritoriet, dvs. 12 nautiske mil.

Videre vil enkelte av lovens bestemmelser gjelde også utenfor 12 nautiske mil. Dette omfatter blant annet bestemmelsene om formål, forvaltningsmål for naturtyper og arter, flere av miljøprinsippene og om tilgang til genetisk materiale. Det betyr at bl.a føre-var-prinsippet og bestemmelsen om økosystemtilnærming gjelder ved bl.a. fiske og i havområdene utenfor 12 nautiske mil (på kontinentalsokkelen og i økonomisk sone).

Lovens øvrige bestemmelser gjøres ikke gjeldende utenfor 12 nautiske mil. Dette har blant annet sammenheng med at flere av lovens bestemmelser kun er ment å virke på land og i kystnære områder, f.eks. ferdselsregulering i utmark og meldeplikt for skogbruks- og jordbrukstiltak knyttet til utvalgte naturtyper. Disse bestemmelsene er derfor ikke gitt anvendelse på sokkelen og i sonene.

Det er imidlertid andre bestemmelser i loven som er relevante i sjø, men som ikke er gitt anvendelse på sokkelen og i sonene. Dette omfatter blant annet bestemmelser om prioriterte arter, utsetting av fremmede organismer, utvalgte naturtyper og områdevern. Det er foretatt en vurdering av forholdet til folkeretten i relasjon til disse bestemmelsene som har avdekket behov for endringer og tilpasninger dersom de skal gjøres gjeldende utenfor 12 nautiske mil. Det er videre behov for en grundig vurdering av forholdet til sektorlovene og hvilke samfunnsmessige og miljømessige konsekvenser det vil ha om en skal gi disse bestemmelsene anvendelse på sokkelen og i sonene. Regjeringen vil derfor foreta en grundig vurdering av hvorvidt, og eventuelt i hvilken form, øvrige bestemmelser skal gis anvendelse utenfor 12 nautiske mil.

Bestemmelsen om virkeområde følger av § 2 og er nærmere omtalt i proposisjonens kapittel 7 og 21.

Foto: MD / Harald Rensvik

Alminnelige bestemmelser om bærekraftig bruk

Omfatter forvaltningsmål for naturtyper og arter, kunnskapskrav, miljørettslige prinsipper og kvalitetsnorm for naturmangfold. Skal gjelde ved forvaltning etter naturmangfoldloven og andre lover som berører naturens mangfold.

Forvaltningsmål

Forvaltningsmålet for naturtyper er at mangfoldet av naturtyper ivaretas innenfor deres naturlige utbredelsesområde og med det arts mangfoldet og de økologiske prosessene som kjennetegner den enkelte naturtype.

Forvaltningsmålet for arter er at artene og deres genetiske mangfold ivaretas på lang sikt og at artene forekommer i levedyktige bestander i sine naturlige utbredelsesområder. Så langt det er nødvendig for å nå dette målet ivaretas også artenes økologiske funksjonsområder og de øvrige økologiske betingelsene som de er avhengige av.

Forvaltningen av naturen skal innrettes slik at disse målene kan nås. Det skal imidlertid kunne legges vekt på andre samfunnsinteresser ved beslutninger som har betydning for målene. Hensynet til slike interesser skal ikke medføre at målene fravikes, men at målene nås på en annen måte eller i et annet tempo enn man ville ha gjort hvis naturmangfoldet hadde vært det eneste hensynet å ta.

Prinsipper

Loven inneholder noen sentrale prinsipper – kunnskapsgrunnlaget og miljørettslige prinsipper – som legges til grunn ved myndighetsutøving etter naturmangfoldloven og annen lov, ved tildeling av offentlige tilskudd og når det offentlige forvalter egen fast eiendom. Det gjelder følgende prinsipper:

- kunnskapsgrunnlaget
- føre-var-prinsippet
- samlet belastning
- kostnadene ved miljøforringelse skal bæres av tiltakshaver
- miljøforsvarlige teknikker og driftsmetoder

Kunnskapskravet innebærer at all forvaltning av natur skal være kunnskapsbasert, og at vi ikke bare skal basere oss på vitenskaplig kunnskap, men også på den erfaringsbaserte.

Kvalitetsnorm for naturmangfold

Kongen gis hjemmel til å kunne fastsette retningsgivende kvalitetsnormer for naturmangfoldet. Normen kan knyttes til forekomsten av bestemte naturtyper eller arter, eller andre forhold av betydning for naturens mangfold. Det er tatt inn en avgrensing i forhold til forurensingsloven og vannressursloven.

Avveining mot andre viktige samfunnsinteresser og samiske interesser

Tiltak etter naturmangfoldloven og andre lover skal avveies mot andre viktige samfunnsinteresser. Det er også innført en egen vektleggingsbestemmelse for vedtak i eller i medhold av loven som berører samiske interesser direkte.

De alminnelige bestemmelser om bærekraftig bruk følger av lovkapittel II (§§ 4-14) og er nærmere omtalt i lovproposisjonens kapittel 8 og 21.

Artsforvaltning og prioriterte arter

Hovedprinsippene for dagens artsforvaltning er videreført i naturmangfoldloven. Men reglene for artsforvaltning som tidligere var fordelt på flere lover, hvorav viltloven og naturvernloven var det viktigste, er nå i hovedsak samlet i en og samme lov. Naturmangfoldloven omfatter i tillegg til vilt (pattedyr, fugl, krypdyr og amfibier) og innlandsfisk, som i dag reguleres av henholdsvis viltloven og laks- og innlandsfiskeloven, også artsgruppene planter, sopp og lav, samt virvelløse dyr. Hovedprinsippene i naturmangfoldloven omfatter alle arter til land og til havs, men de mer konkrete reglene om marin artsforvaltning er å finne i den nye havressursloven, som kom i fjor.

Den største nyvinningen når det gjelder artsforvaltning, er regler for "prioriterte arter". Reglene erstatter dagens artsfredning, men favner videre enn det. Mens naturvernloven åpnet for å frede enkeltarter mot høsting, hadde den ikke regler som omfattet fredning av de samme artenes viktigste leveområder. Dette medførte at mens det kunne være forbudt å plukke en truet orkidé, kunne det samtidig være lovlig å ødelegge eller bygge ned dens siste levested. Den tradisjonelle artsfredningen bortfaller i sin nåværende form. Arter kan prioriteres dersom

- arten har vist stor bestandsnedgang,
- Norge har et spesielt ansvar for å ta vare på den (ansvarsart) eller
- hvis arten er på lister i internasjonale konvensjoner.

Det må utarbeides forskrift for prioriterte arter. Disse vedtas av Kongen i statsråd. Forskriften skal peke ut hvilke arter som omfattes, og den skal spesifisere hva prioriteringen skal medføre.

Naturmangfoldloven skisserer tre tiltak som kan iverksettes for å bedre forholdene for prioriterte arter:

- Forbud mot høsting
- Beskyttelse av viktige økologiske funksjonsområder av mindre omfang
- Det kan settes krav om å klarlegge følger av planlagte inngrep i funksjonsområder.

Beskyttelse av viktige økologiske funksjonsområder omfatter å beskytte områder som arten er særlig avhengig av i deler av eller hele sin livssyklus. Det kan dreie seg om hekkeplasser, spillplasser (eks. for orrfugl eller tiur), hiområder, gyteplasser, kalvingsområder (eks. villrein), eller viktige oppholds- eller hvileplasser. Ofte er slike områder i bruk i spesielle perioder av året, og reglene vil derfor ofte være tidsavgrenset. De vil også variere mellom ulike arter og områder, med utgangspunkt i konkrete lokale påvirkninger. Det kan dreie seg om å redusere forstyrrelse i et kalvingsområde for villrein i kalvingstiden, eller å hindre inngrep i prioriterte fuglearters hekkeplasser.

Reglene skal følges opp med en handlingsplan med tiltak for å sikre leveområdene. Handlingsplanen skal utarbeides i tett samarbeid med berørte interesser, og det skal følge penger med eventuelle tiltak. For skjøtselsavhengige arter skal det settes av penger til nødvendig skjøtsel. Dette vil kunne være aktuelt for en rekke kulturbetingede planter som kan være aktuelle for prioritering. I tillegg kan det være aktuelt å målrette bruk av sektorens, herunder landbruksforvaltningens, egne virkemidler og støtteordninger for å sikre en best mulig ivaretagelse av arter.

De nye reglene åpner dermed for en bredere og tverrsektoriell virkemiddelbruk som er mer spisset mot de arter som er prioritert. Dette sikrer altså en ordning som i vesentlig større grad enn i dagens lovverk er rettet mot de arter som trenger det mest.

Reglene om artsforvaltning finnes i lovens kap. III (§§15-27) og i lovproposisjonens kap. 9 om artsforvaltning.

Regler om prioriterte arter følger av §§ 23 og 24 og er omtalt nærmere i lovproposisjonens kapittel 9.13 og 21.

Økologisk funksjonsområde

Et område – med avgrensning som kan endre seg over tid – som oppfyller en økologisk funksjon for en art, som for eksempel gyteområde, oppvekstområde, beiteområde, hiområde, myte- eller hårfellingsområde, overnattingsområde, spill- og parringsområde, yngleområde

Prioriterte arter i naturmangfoldloven

Den tradisjonelle artsfredningen bortfaller i sin nåværende form, men arter kan prioriteres dersom:

- Arten har vist stor bestandsnedgang,
- Norge har et spesielt ansvar for å ta vare på den (ansvarsart) eller
- Arten er på lister i internasjonale konvensjoner.

Det må utarbeides forskrift for prioriterte arter. Disse vedtas av Kongen i statsråd. Forskriften skal peke ut hvilke arter som omfattes, og den skal spesifisere hva prioriteringen skal medføre. Følgende tre tiltak som kan iverksettes for å bedre forholdene for prioriterte arter:

- Forbud mot høsting
- Beskyttelse av viktige økologiske funksjonsområder av mindre omfang
- Krav om å klarlegge følger av planlagte inngrep i funksjonsområder.

Eksempel: Stor salamander

Et eksempel på en art som kan være aktuell som prioritert art er stor salamander. Antall lokaliteter har gått kraftig ned de siste tiåra, og eksperter tror at så mye som 30 prosent av gytedammene i kulturlandskapet er blitt borte bare i løpet av de siste ti åra. De viktigste truslene er gjenfylling av dammer, forurensning, gjengroing og utsetting av fisk.

For en art som stor salamander vil ny naturmangfoldlov ha stor betydning for overlevelsen på lang sikt. Dersom arten blir en prioritert art, kan det med den nye loven kreves at artens økologiske funksjonsområder (som f.eks. gytedammer) skal ivaretas. Det kan også kreves at en skal klarlegge følger av planlagte inngrep i disse områdene. Hva slags hensyn som skal tas og hvilke tiltak som eventuelt skal settes i verk for å ivareta områdene det gjelder, skal inngå i handlingsplaner, som det skal følge penger med.

Edelkreps. Foto: Samfoto / Tom Schandy

Fremmede organismer

Det legges opp til et helhetlig regelverk som kan regulere innførsel og utsetting av fremmede organismer. Det vil gi et regelverk med felles prinsipper og normer for ulike introduksjonsformer og alle typer organismer.

For innførsel og utsetting av fremmede organismer som følge av menneskers bevisste handlinger foreslås følgende regler:

- en aktsomhetsplikt for enhver som setter ut organismer, eller som har ansvar for virksomhet som kan medføre spredning eller utslipp av fremmede organismer
- krav om at søknader om innførsel og utsetting skal klarlegge de virkninger som utsettingen kan ha for det biologiske mangfold
- krav om at tillatelse ikke skal gis hvis det er grunn til å anta at innførselen eller utsettingen vil medføre vesentlige uheldige følger for biologisk mangfold.

Det legges opp til enkelte unntak fra kravet om tillatelse for utsetting. Dette gjelder bl.a. hvis det er tale om utsetting av organismer der det allerede foreligger en innførseltillatelse, og den tillatelsen er gitt under forutsetning av at organismen skulle settes ut i miljøet. Videre unntas i utgangspunktet innførsel av planter, med unntak av utenlandske treslag.

Utsetting av planter i hager og andre dyrkede områder unntas hvis disse ikke kan påregnes å spre seg utenfor området. Det er i tillegg unntak for utsetting i akvakulturanlegg dersom det er gitt tillatelse etter akvakulturloven. Når det gjelder levendelagring av villfanget fisk, anses ikke dette som utsetting av fremmede organismer.

For fremmede organismer som allerede har etablert seg i norsk natur foreslås regler som gir den som har myndighet etter loven hjemmel til å bekjempe fremmede organismer som utgjør en trussel mot naturlig planer og dyr eller andre viktige samfunnshensyn. Reglene gjelder uavhengig av hvordan de aktuelle organismene har havnet i norsk natur. Bestemmelser om bekjempelse av fremmede organismer er ikke samlet i lovkap. IV, da mange av de nødvendige grepene også vil ha anvendelse i andre forhold som reguleres gjennom loven. Bestemmelser om dette finnes primært i lovkap. II (Alminnelige bestemmelser om bærekraftig bruk), III (Artsforvaltning), V (Områdevern) og IX (Håndheving og sanksjoner).

Bestemmelsene om fremmede organismer følger av lovkapittel IV (§§ 28-32) og er nærmere omtalt i lovproposisjonens kapittel 10 og 21.

Områdevern

Bestemmelser om områdevern erstatter i sin helhet gjeldende naturvernlov. Områdevernet foreslås i hovedsak videreført som i dag, men med flere moderniseringer for å styrke regelverket og for å sikre bedre forutsigbarhet og klarhet for de som blir berørt av slike vedtak.

Vedtak

Vedtak om områdevern skal fattes av Kongen i statsråd.

Begrunnelser for vern

Det innføres for første gang en generell bestemmelse om mål for områdevern. Målene er først og fremst knyttet til naturens behov for beskyttelse. Dette gjelder også natur som er preget av menneskers bruk gjennom tidene. Områdevern foreslås ikke som virkemiddel for å sikre visse former for bruk fremfor andre. I den utstrekning bruk av naturen er trukket inn i målformuleringene for områdevern, er det for å understreke hvilke former for bruk som virker positivt for verneverdiene.

Redusert antall vernkategorier fra 8 til 5

Vernekategoriene nasjonalpark, landskapsvernområde, naturreservat og biotopvernområde videreføres, mens kategoriene naturminne og vassdragsvernområde oppheves. Kategorien biotopfredning i viltloven og i lakse- og innlandsfiskeloven tas ut av disse lovene og samles i naturmangfoldloven som biotopvernområde. Selv om naturminnekategorien tas ut av loven vil eksisterende naturminnefredninger opprettholdes. I tillegg etableres det en egen kategori for rene marine verneområder.

Nærmere om vernekategoriene

Nasjonalparker: Skal fortsatt være større naturområder uten større naturinngrep og med særskilte kvaliteter. Kravet om statsgrunn som vilkår for opprettelsen av nasjonalparker oppheves.

Landskapsvernområder: Rendyrkes mer enn i dag, slik at landskapet som helhet står sentralt, ikke de enkelte artene. Muligheten til å gjennomføre en reguleringsplan etter plan- og bygningsloven i strid med et landskapsvernområde oppheves. Landskapsvern er etter forslaget en mild verneform i den forstand at pågående virksomhet i det alt vesentlige vil kunne fortsette. Landskapsvern kan omfatte både natur- og kulturlandskap.

Naturreservat: Utvides til også å omfatte områder som ikke er uberørt, men som er viktige for naturens mangfold. Dette kan være områder med tekniske inngrep, men som likevel har beholdt vesentlige økologiske funksjoner. Det kan også være områder der kulturbetinget biologisk mangfold representerer viktige verneverdier, og der områder bør beskyttes strengt mot tekniske inngrep, samtidig som man går inn med aktiv skjøtsel. Spesielle geologiske forekomster skal kunne vernes som naturreservat. I noen tilfeller vil vernekategorien naturreservat derfor erstatte den nåværende kategorien naturminne. Naturreservat er en streng vernekategori, der det alt vesentlige av virksomhet kan båndlegges hvis det er nødvendig for å oppnå verneformålet.

Biotopvernområder: her står en konkret arts aktuelle behov sentralt. Biotopvern kan brukes for alle arter. Naturvernlovens krav om at arten må være fredet, oppheves.

Rene marine verneområder: Det opprettes en gen kategori for rene marine områder for å ta høyde for ulikheter mellom hav og land. Bestemmelsen er tilpasset forholdene i sjø. Departementet mener det er hensiktsmessig og mer fleksibelt ikke å være bundet av ulike vernekategorier slik som på land. I tillegg til å bevare marine verneverdier kan marine verneområder etableres for å sikre verdier i havet som er økologiske betingelser for landlevende arter.

Forvaltningsplaner

For store vernområder (nasjonalparker og landskapsvernområder) skal utkast til forvaltningsplaner foreligge senest samtidig med vernevedtaket.

Midlertidig vern

Gjeldende regel om midlertidig vern foreslås videreført, men slik at vernet blir begrenset til fire år med mulighet for to års forlengelse. Videre vil Kongen ha hjemmel til å vedta midlertidig vern av nærmere bestemte naturtyper.

Tiltak i verneplanprosessen

Videre innføres en generell hjemmel til å avslå søknader om tiltak i et område som inngår i et kunngjort verneforslag. Tillatelse kan bare gis dersom tiltaket er uten nevneverdig betydning for forslaget. Men dersom vesentlige samfunnsinteresser gjør det nødvendig kan Kongen likevel gi tillatelse til tiltaket.

For tiltak innenfor et foreslått verneområde som ikke trenger tillatelse gis det hjemmel til å innføre en meldeplikt.

Saksbehandling

Saksbehandlingsbestemmelsene forslås videreført, men slik at samarbeid med grunneiere, rettighetshavere, berørte næringsinteresser, lokalbefolkning og utøvere av samisk kultur og samisk næring fremheves sterkere enn i dagens lov. Videre skal arbeidet med verneplaner etter naturmangfoldloven samordnes bedre med planleggingen etter plan- og bygningsloven, særlig knyttet til oppstartsfasen av verneplanarbeidet. Samlet skal naturmangfoldloven og plan- og bygningsloven gi et bedre grunnlag for å vurdere hvordan bruk og vern av et naturområde kan sikres på en bærekraftig måte. Videre synliggjøres forholdet til frivillig vern. Der vernet berører samiske interesser skal det være et nært samarbeid med Sametinget.

Områdevernbestemmelsene følger av lovkapittel V (§§ 33-49) og er nærmere omtalt i lovproposisjonens kapittel 11 og 21.

Rondane. Foto: MD / Elisabet Haveraaen

Nye erstatningsregler

Det er foreslått nye erstatningsregler for alle kategorier verneområder (nasjonalparker, landskapsvernområder, naturreservater, biotopvernområder og rene marine verneområder). Forslaget innebærer samlet sett at grunneiere og rettighetshavere får en vesentlig bedre erstatningsordning enn i dag.

Like erstatningsregler

Hensynet til likebehandling av sammenlignbare tilfeller har vært viktig for departementet. Derfor er det foreslått like erstatningsregler for alle kategorier vern. Det vil det være virkningen av et vernevedtak for den enkelte grunneier eller rettighetshaver som er avgjørende for erstatningsspørsmålet, ikke den vernekategori som benyttes. Det har samtidig vært lagt vekt på å utarbeide klare regler som øker forutsigbarheten og gjør erstatningsprosessen enklere å gjennomføre. Det er grunn til å anta at dette også kan redusere noen av konfliktene knyttet til verneplanarbeid.

Igangværende bruk

Lovforslaget innebærer at det skal gis erstatning for de begrensinger et vernevedtak medfører for "igangværende bruk". Departementet mener det er viktig å kompensere for de restriksjoner som griper inn i eksisterende virksomhet. Hva som skal betraktes som "vanskeliggjøring av igangværende bruk" må likevel avgjøres helt konkret.

For skogbruksvirksomhet er kravet til erstatning oppfylt hvis det er sannsynlig at grunneier ville ha drevet skogbruk med økonomisk overskudd på det vernede areal dersom vernet ikke hadde kommet. I disse tilfellene vil skogeiere derfor få erstatning tilsvarende det som gjelder for naturreservat i dag.

Tilbakevirkende kraft

De nye reglene vil også få tilbakevirkende kraft for mange nasjonalparker og landskapsvernområder som tidligere er opprettet etter naturvernloven. Dette gjelder områder hvor den ordinære fristen for å kreve erstatning ikke er gått ut pr 1. januar 2002

Midlertidig vern

Erstatningsreglene for områdevern etter naturmangfoldloven er særbestemmelser for erstatning ved rådighetsregulering. Bestemmelsene kommer ikke til anvendelse på midlertidige vernevedtak.

Fastsettelse av erstatning

Staten skal fremsette et tilbud om erstatning til berørte grunneiere og rettighetshavere som krever erstatning. Blir man ikke enige om erstatningens størrelse kan grunneiere og rettighetshavere kreve at saken avgjøres ved rettslig skjønn.

Saksomkostninger

For saksomkostninger i første instans (underskjønn) er det ikke foreslått endringer i gjeldende rett. Her vil grunneiere normalt få dekket nødvendige saksomkostninger. For overskjønn begjært av en grunneier vil denne få dekket sine omkostninger hvis han oppnår et bedre resultat enn ved underskjønnet. Dr overskjønn begjæres av staten vil grunneier normalt få dekket sine saksomkostninger.

Forenklet saksbehandling

Departementet ønsker at flest mulig erstatningssaker skal løses raskt og gjennom enighet mellom grunneier og staten. I oversiktlige saker med mindre erstatningsbeløp vil derfor staten på et tidlig tidspunkt kunne fremsette relativt "romslige" tilbud til grunneiere - uten at det foretatt en eksakt tapsberegning. Det er grunn til å forvente at en slik forhandlingsfullmakt vil bidra til å få raske avklaringer på erstatningsoppgjør for grunneierne, samtidig som det vil redusere omkostningene for staten.

Erstatningsbestemmelsen følger av §§ 50 og 51 og er omtalt nærmere i lovproposisjonens kapittel 12 og 21.

Utvalgte naturtyper

Ordningen med "utvalgte naturtyper" utgjør et helt nytt virkemiddel i norsk naturforvaltning. Den peker på at noen typer natur trenger å tas spesielt hensyn til og gjelder for alle sektorer.

En naturtype er en ensartet type natur som omfatter alt plante- og dyreliv og de miljøfaktorene som virker der. Det kan dreie seg om små områder som hule eiker, eller større sammenhengende områder som kystlynghei - begge eksempler på truede naturtyper i Norge. I produktiv skog vil bestemmelsene bare gjelde områder av mindre omfang.

Naturmangfoldloven åpner for å velge ut naturtyper gjennom forskrift av Kongen i statsråd. Ved vurderingen av om en naturtype skal velges ut eller ikke, vil det særlig legges vekt på om den:

- er truet eller sårbar
- naturtypen er viktig for en eller flere prioriterte arter
- er en naturtype Norge har et særlig ansvar for, eller
- omfattes av internasjonale forpliktelser

Utvelgelse medfører det at det skal tas spesielle hensyn til den i naturbruk, forvaltning og arealplanlegging. Forskriften vil i utgangspunktet kun angi de naturtyper som er utvalgt. Videre kan forskriften presisere at den gjelder for forekomster over eller under en viss størrelse, i visse deler av landet, eller for forekomster med nærmere bestemte kvaliteter. Forskriften vil imidlertid ikke inneholde regler som sier noe om hvilke hensyn som skal vektlegges ved behandling av søknader om tillatelser eller ved tildeling av tilskudd. Det vil følge direkte av naturmangfoldloven og de aktuelle sektorlover.

Det skal også utarbeides handlingsplaner – om nødvendig med forslag til tiltak. Det vil bli lagt opp til en bred prosess med grunneierorganisasjonene og andre berørte interesser – både i utvalgelsesfasen og i arbeidet med å utarbeide handlingsplaner. Er den utvalgte naturtypen avhengig av skjøtsel, vil dette være et av tiltakene i handlingsplanen. Det skal følge penger med eventuelle tiltak i handlingsplanene. I tillegg kan det være aktuelt å målrette bruk av sektorens, herunder landbruksforvaltningens, egne virkemidler og støtteordninger for å sikre en best mulig ivaretagelse av arter. Midler til skjøtsel og/eller restaurering vil bidra til at gamle bruksmetoder kan opprettholdes i utvalgte områder.

En rekke naturtyper er avhengige av skjøtsel. Et eksempel på dette er vårt eldste kulturlandskap, kystlyngheiene, som er avhengig av brenning og beiting. På grunn av sterkt redusert bruk kombinert med forurensning og nedbygging, er trolig mer enn 80 prosent av lyngheiene forsvunnet de siste 100 år. For kystlynghei vil det å bli en utvalgt naturtype bety at myndighetene i samarbeid med grunneiere utarbeider handlingsplaner med skjøtsel og andre tiltak for å bevare naturtypen.

Den nye ordningen med utvalgte naturtyper er en konkretisering av begrepet bærekraftig bruk. Systemet vil skape større forutsigbarhet ved at den peker ut noen naturtyper som viktigere enn andre. Dette sikrer en større målretting mot å ivareta de viktigste naturtypene. Flere sektorlover har henvisninger til bærekraftig bruk. De nye reglene i naturmangfoldloven vil bidra til å konkretisere hva bærekraftig bruk faktisk skal innebære. Oppfølgingen av utvelgelsen skjer av den enkelte sektor etter sektorlovene.

Artsdatabankens arbeider nå med å utforme en offisiell rødliste for truede og sårbare naturtyper i Norge. Når den foreligger vil den gi viktig bakgrunnsmateriale når det skal vurderes hvilke naturtyper som bør velges ut.

Reglene om utvalgte naturtyper følger av lovkapittel VI (§§ 52-56) og er nærmere omtalt i lovproposisjonens kapittel 13 og 21.

Hva er en naturtype?

En naturtype er en ensartet type natur som omfatter alt plante- og dyreliv og de miljøfaktorer som virker der.

Utvalgte naturtyper i naturmangfoldloven

"Utvalgte naturtyper" er aktuelt for naturtyper som;

- er truede eller sårbare
- er viktige for en eller flere prioriterte arter
- er en naturtype Norge har et særlig ansvar for, eller
- omfattes av internasjonale forpliktelser

Det skal utarbeides handlingsplaner til naturtypene – om nødvendig med forslag til tiltak. Det skal følge midler med ev. tiltak, for eksempel til skjøtsel. Det vil bli lagt opp til en bred prosess med grunneierorganisasjonene og andre berørte interesser – både i utvelgelsesfasen og i arbeidet med å utarbeide handlingsplaner.

Eksempel: Kystlynghei

Kystlynghei er aktuell kandidat til å bli en utvalgt naturtype etter ny naturmangfoldlov. Dette vil i så fall medføre at kommunene må ta særskilt hensyn til naturtypen i sin planlegging. Dessuten vil det bli utarbeidet handlingsplaner med forslag til tiltak (særlig brenning og beiting) i samarbeid med grunneierne og andre berørte parter. Det vil også bli bevilget penger til gjennomføring av handlingsplanene, og eksisterende økonomiske virkemidler i landbruket vil i større grad bli brukt til å ivareta kystlynghei.

Kystlynghei er karakterisert av et teppe av den eviggrønne røsslyngen – som farges i vakkert purpur under blomstringen på sensommeren. Det er også av partier av andre typer lynghei kombinert med grashei og myr. Røsslyngplantene kan bli hele 40-50 år gamle, men med økende alder faller næringsinnholdet. Derfor var det vanlig å brenne lyngen for å få opp nye planter som hadde mer næring for beitedyra. Naturtypen er truet, og trolig har så mye som 80 prosent av kystlyngheiene allerede gått tapt de siste 100 år, og er blitt omdannet til åker, eng og skog.

Kystlynghei kan inneholde omkring 200 ulike arter av høyere planter, i tillegg en rekke arter av lav, sopp og moser. Artssammensetningen varierer imidlertid med klima, jordsmonn og grad av kulturpåvirkning. Den største artsmangfoldet finnes i de best skjøttede kystlyngheiene.

Hvordan ble lyngheiene til?

Allerede i yngre steinalder begynte folk langs kysten å svi av skog for å få bedre beite. Gjennom regelmessig brenning og beite klarte menneskene fra de tidligste fasene i jordbruket å etablere kystlynghei og å vedlikeholde dem. Dette medførte at røsslyngen kunne få en gjenvekst som ga bedre beiteverdi for husdyra. Senere drev bøndene også lyngslått i kystlyngheiene. Det viktigste beitedyret i dette kystlandskapet var sau – nærmere bestemt av den gamle rasen villsau (den gamle utegangersauen av norrøn rase). Den klarte å tilpasse seg disse beiteforholdene og kunne leve godt på en blanding av gress og ung røsslyng.

Stort biologisk mangfold i kystlyngheiene

Mer enn 200 arter av karplanter er registrert i enkelte områder. Eksempler på arter som finnes her er røsslyng, smyle, tyttebær, blåbær, blokkebær, skrubbebær og tepperot. Lyngheiene kjennetegnes av et sterkt innslag av kystplanter som purpurlyng og vestlandsvikke. Litt lenger nord og inn i landet finner en for eksempel heiblåfjør, kystbergknapp, revebjelle og fagerperikum. Arter som også tåler snødekke om vinteren er klokkelyng, kystmyrklegg, pors, kvitmaure og rome. Arter som kun finnes nord for Stad er rypebær, dvergbjørk, greplyng og molte. I lavlandet fra Jæren og sørøstover er det mer innslag av varmekjære planter som klokkesøte, blodtopp, bakkestarr og firtann. Kystlynghei inneholder også innslag av gamle kulturplanter som legeveronika, kystmaure og tepperot. En finner også en rekke vokssopper. Disse artene viser at det er gammel ugjødset beitemark her.

Mange av plantene har gode tilpasninger til brann og beite. De er såkalt beitetolerante. De har for eksempel lave bladrosetter, lave vekstpunkter og kan formere seg ved utløpere. Eksempler på slike arter er følblom og kystgrisøre. Flere planter har også utviklet mekanisk eller kjemisk forsvar mot beite. Rome er eksempel på en giftig plante.

I kystlynghei finner vi også eksempler på kjøttspisende planter. Den insektspisende arten soldogg er vanlig på myrer. Tettegras er en annen kjøttetende plante. Den er vanlig på lyngheier. Tidligere ble bladene av disse plantene brukt til produksjon av ost og melk for at produktene skulle holde seg lenger.

Kystlyngheiene huser også en relativt stor tetthet av fugler. I området Lurekalven, Lyrøyni og Lygra i Hordaland ble 63 ulike arter observert. Eksempler på arter er havørn, åkerrikse og tornsanger. Sanglerke er vanligere i kystlyngheiene enn i moderne jordbrukslandskap. Det er også registrert et stort insektmangfold i dette området, deriblant rundt 180 ulike billearter.

Kystlynghei. Foto: Samfoto / Jan Rabben

Tilgang til genetisk materiale

Uttak og utnyttning av biologisk materiale i Norge

Norge vil sammen med Australia være det eneste i-land som nå får lovgivning om tilgang til genetisk materiale og rettferdig fordeling av fordelene ved utnyttelse. Vi har også nylig fått Havressursloven som regulerer tilgang til marint genetisk materiale og disse to lovene har i hovedsak sammenfallende regler i sjø, mens naturmangfoldloven gjelder alene på land. Dette er en viktig milepæl i gjennomføringen av FNs konvensjon om biologisk mangfold (CBD).

Innførsel og bruk av genressurser fra andre land

Videre er forslaget unikt globalt sett ved at det også har bestemmelser som støtter opp om lovgivning i det land som leverer genressurser. Har man hentet genetisk materiale i et annet land, skal det ved innførsel til eller bruk i Norge kunne dokumenteres at materialet er innhentet i samsvar med reglene i det aktuelle landet. Dette er et viktig prinsipp som Norge håper også andre land vil innføre. Norge vil fremheve viktigheten av slike bestemmelser i de pågående forhandlingene om et internasjonalt regime om genressurser under CBD.

Nærmere om regelverket

Forslaget i naturmangfoldloven slår fast at genetisk materiale fra naturen er en felles ressurs som tilhører fellesskapet i Norge og forvaltes av staten. Det legges vekt på en hensiktsmessig fordeling av fordelene ved utnyttning av genetisk materiale. Lovforslaget inneholder bl.a. følgende:

- Kongen kan fastsette at uttak fra naturen av genetisk materiale krever tillatelse
- Det kan også fastsettes vilkår knyttet til slike tillatelser, for eksempel at fordeler fra utnyttning av genetisk materiale skal tilfalle staten
- Det er vektlagt at grunneiernes, urfolks og lokalbefolkningens interesser ivaretas på en rimelig måte
- Tilgangen kan – som i dag – være begrenset pga. privat eiendomsrett eller immaterialrett.
- Den som forvalter tilgang til genetisk materiale i offentlige samlinger i Norge pålegges å registrere og gjøre offentlig tilgjengelig hvilket genetisk materiale som tas ut av samlingene.

Utforskning av naturens ressurser for å finne genetisk materiale kan brukes til forskning eller til å fremstille medisiner, kosmetika, landbruksprodukter med mer. Bioprospektering har for eksempel gitt oss cyclosporin som i 1969 ble funnet i en sopp på Hardangervidda av en representant fra et sveitsisk legemiddelfirma. Det ble oppdaget at denne soppen hadde en immundempende effekt og man utviklet legemiddelet cyclosporin som hindrer frastøting av transplanterte organer. Rettighetshaveren Novartis får årlige milliardinntekter fra salget av dette legemiddelet uten at Norge får noe økonomisk kompensasjon.

Uttak til offentlige samlinger og til bruk og videreforedling i jord- og skogbruk krever ikke tillatelse.

Regler om tilgang til genetisk materiale følger av lovkapittel VII (§§ 57-61) om er nærmere omtalt i lovproposisjonens kapittel 15 og 21.